

Розетата от Плиска

Розетата заслужава специално внимание, защото съдържа две неизвестни – като текст и като предмет, и решаването на всяка от тях може да е ключ към другата. За предназначението ѝ като предмет са правени най-различни предположения – от магически уред за предсказване на бъдещето до част от конска амуниция, копче или запушалка. (Трябва да признаем, че от чисто функционална гледна точка последното е най-приемливо.) Най-честите допускания са, че знаците върху седемте ѝ листчета са съкращения на имената на седемте планети или на дните на седмицата.

Текстът върху лицевата страна на розетата, четен по посока на часовниковата стрелка, гласи:

+	𐌸	𐌶	ε	𐌺	Υ	Υ
𐌹	𐌺	𐌶	Λ	Δ	Δ	<

Знаем значението на всички знаци освен Υ и можем да транскрибираме надписа така:

+	ǧ	n	m	δ	Υ	l
b	a	ü	p	ä	ä	i

Кръстът в началото на текста не означава непременно, че надписът е от времето след покръстването, но във всички случаи означава начало на четенето. Освен първия и четвъртия лист, всички останали съдържат комбинация от съгласна и гласна. В която и да е посока да четем знаците така, както са подредени, не получаваме смислен текст. Остава да предположим, че това са съкращения на думи, като всеки лист на розетата съдържа по едно съкращение от две букви (първият – само една).

По-лесно е да кажем какво не означава надписът, отколкото какво означава. Той например не е абецедар, защото съдържа два пъти буквата Δ.

Не изрежда и съкратените имена на седемте небесни светила, както предполага Бешевлиев. Никое от съчетанията на букви в него не можем да свържем с думите *aj* „луна“ или *kün/gün* „слънце“. Имената на петте известни по онова време планети на СтГ знаем от т.н. Турфански надписи: *suν jultuz* „Меркурий“, *altun jultyz* „Венера“, *ot jultyz* „Марс“, *j[.]ǧa[.] jultuz* „Юпитер“, *topraq jultuz* „Сатурн“. Никое от тях не можем да отъждествим с

присъстващото в надписа. Санскритските имена на небесните светила, които някои тюркски народи ползват, (напр., *šükür* „Венера“, *säkäntir* „Сатурн“, *soma* „Луна“ също не могат да се открият в него.

По-трудно е да докажем, че това не са и имената на дните от седмицата. Изглежда групирането на дните в седмица у тюркските народи е станало сравнително късно. Днес повечето от тях ползват персийските имена на тези дни. В малкото останали случаи тези имена също са късни и оформени под чуждо влияние. В частност думата за събота винаги е заемка (както в славянските езици).

Ако приемем, че $\text{𐰽} = \text{b}$ от първия лист на розетата означава *bazar* „неделя“ (доста условно, защото в ПБ би трябвало да очакваме **пазар*), нито една от останалите срички не можем да свържем с персийските *šambe*, *yekšambe*, *došambe*, *sešambe* (събота, понеделник, вторник, сряда) и т.н. Трудно намираме и успоредици с малкото названия от тюркски произход в други езици, напр., баш кюн, орта кюн, ъйъх кюн („свят ден“) (балкарски) или чувашките тунти кун „понеделник“, ытлари кун „вторник“, юн кун „сряда“ и кёҫнерни кун „четвъртък“.

Това е причина да се отнесем със съмнение към предположенията, че това са имена на дни или небесни тела и съответно да отхвърлим хипотезата за гадателен уред.

*

След като не можем да прочетем текста върху розетата нито по обичайния начин, нито като съкращения, трябва да подходим по някакъв друг път към него. Ако тръгнем от началния кръст, но не

по часовниковата стрелка, а обратно на нея и в реда, показан на обр. 80, получаваме тази последователност:

𐌆𐌵 𐌶𐌶 𐌆𐌶 𐌆𐌶 𐌆𐌶 𐌆𐌶 𐌆𐌶 𐌆𐌶 𐌆𐌶 𐌆𐌶

След като я транскрибираме, получаваме:

bilŷ ädärmünağ

Обр. 80. Последователност на четене на знаците от розетата

Тук имаме само един неизвестен знак – ŷ, но веднага можем да разберем звуковата му стойност: първите пет знака образуват думата bilgä „мъдрост“, следователно този неизвестен знак е

фонемата *g*. Става ясно, че досегашното ни допускане, че знакът *ǰ* означава и двете фонемии *ǰ* и *g*, не е било вярно.

След *bilgä* има две наставки. Първата, *-äd*, превръща съществителното „мъдър“ в глагола *bilgäd-* „помъдрявам“. Втората наставка, *-är*, превръща глагола в деепричастие: *bilgädär* „помъдрявайки“. Деепричастието в тюркските езици, за разлика напр. от новобългарски, където то дори се избягва, е широко използвано.

Втората дума в изречението е *mün*. Тя има точно съответствие в тюркското съществително *bün/mün*, със значение „недостатък, порок, defect“. И накрая, *aǰ* е глаголната основа *aǰ-*, означаваща „изкачвам се, възлизам“ (както във физически, така и в преносен смисъл).

Получаваме напълно смисленото изречение:

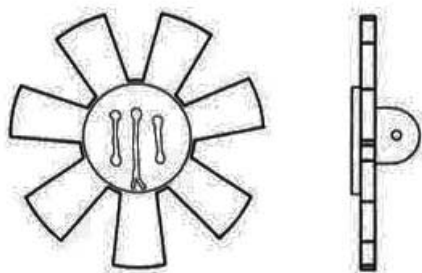
bilgädär mün aǰ

Превод: „Надмогни недостатъка, като станеш по-мъдър“ (букв. „помъдрявайки“).

Очевидно авторът на розетата е кодирал израза, за да не бъде прочетен лесно. Избрал е четене в обратна посока и случайна последователност на буквите. Това кореспондира със съдържанието на надписа: трябва повече от обикновена грамотност, за да бъде той разбран и го превръща от просто, дори малко банално поучение, в умствена игра.

Можем да добием известна представа за човека, поръчал да изработят този предмет: той е бил грамотен, при това владеещ и писмеността, която изследваме, принадлежащ към горните

съсловия на обществото. (Нека напомним, че розетата е открита в в дворцовия комплекс на Плиска.) По съдържанието на надписа съдим и за предназначението на предмета. Надписите върху предметите, когато не са просто имена на собственици или производители, са свързани с функцията на съответния носител. Текстът върху розетата говори за предмет, свързан с някаква интелектуална дейност. Най-вероятно това е част от мастилница. Издадената цилиндричната част от долната ѝ страна е предназначена да я запушва, а ухото с отвор в горната част е удобно за хващане (обр. 81). При такава функция на розетата горната ѝ страна с текста винаги е обърната с лице към ползващия.

Обр. 81. Розетата, гледана отдолу и отстрани (чертеж)